

<https://doi.org/10.15407/econlaw.2022.03.015>

УДК 346.11

О.А. БЕЛЯНЕВИЧ, д-р юрид. наук, проф., професор кафедри цивільного права і процесу
Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця, Україна

 orcid.org/0000-0002-2590-2807

ІДЕЯ СПРАВЕДЛИВОСТІ У ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРАВІ

Ключові слова: верховенство права, справедливість, добросовісність, українська правова традиція, принципи господарського права, соціальна держава, сфера господарювання.

Обґрунтовано кризь призму Української правової традиції аксіологічне значення категорії справедливості як ціннісного інваріанта правового регулювання господарських відносин у сучасних умовах в Україні та іманентність ідей справедливості в господарському праві. Звертається увага на те, що Україна має власну правову традицію, яка історично коренями походить від європейської правової традиції, успадкованої Конституцією України 1996 р. Важливість реалізації ідеї соціальної справедливості в нормах господарського права визначається сутністю відносин, які регулюються цими нормами. На відміну від суто цивільних відносин як предмета регулювання Цивільного кодексу України, а також суто публічно-правових приписів, заснованих на засадах влади — підпорядкування, об'єктом господарсько-правового регулювання є складна система відносин, визначена ст. 3 Господарського кодексу України. Зауважено, що правове забезпечення соціальної ринкової економіки ніколи не входило до мети цивільного законодавства. Зроблено висновок про неможливість виконання державою своїх зобов'язань перед суспільством без використання відповідних правових засобів, які виходять за межі приватного права, а сама ідея справедливості повинна розвиватися в усіх підгалузях і правових інститутах господарського права.

Вступ. Доктринальне опрацювання проблематики засад і принципів господарського права із застосуванням сучасної методології, зокрема економіко-правового напрямку, є одним із ключових завдань для науки господарського права. Особливого значення воно набуває сьогодні: з одного боку, в контексті війни України за свою незалежність та викликів відновлення економіки в повоєнний час, з іншого — у зв'язку з набуттям Україною статусу кандидата у члени Європейського Союзу (далі ЄС) та пов'язаної з цим нормотворчої діяльності на виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони, ратифікованої Законом України 16.09.2014. Водночас, на наше переконання, завдання адаптації законодавства України до законодавства ЄС полягає не тільки у гармонізації всієї системи законодавства України із законо-

Цитування: Беляневич О.А. Ідея справедливості у господарському праві. *Економіка та право*. 2022. № 3. С. 15—26. <https://doi.org/10.15407/econlaw.2022.03.015>

давством ЄС, але й у незворотному формуванні образу усієї правової системи України на ціннісних засадах верховенства права та правової держави. За останні десятиріччя з'явилися нові точки дотику української правової системи із профільними правовими системами сучасності як на формальному рівні, так і на рівні реальної дії правових норм (з урахуванням обмежень об'єктивного характеру). Визнання за практикою Європейського Суду з прав людини статусу джерела права, підписання Угоди про асоціацію поступово надають правовій системі України рис віддиференційованої правової системи (профільної правової сім'ї, яку наразі утворюють сім'ї романо-германська та загального права) шляхом долучення сучасних юридичних інститутів, властивих західній правовій культурі. Водночас має відбуватися повернення та відродження власної правової традиції, яка історично глибоко укорінена в європейській правовій традиції¹. Попри те, що правосвідомість та права культура українців змінюються набагато повільніше за економічні та нормотворчі процеси останніх трьох десятиріч, багатовікова важка боротьба за незалежність країни свідчить про потужність запиту на утвердження в суспільстві ідей справедливості та демократії.

Українська правова традиція як невід'ємна складова європейського цивілізаційного простору яскраво втілена у визначній історичній пам'ятці українського конституціоналізму та державотворення — Пактах й конституціях законів і вольностей Війська Запорозького 1710 р. (Конституція Пилипа Орлика) [2], що є актом самоідентифікації Українського народу та ґрунтується на засадах справедливості, демократії, розвитку народовладдя, забезпеченні прав і свобод людини, поділу державної влади.

Спадковість української правової традиції закладена в Конституцію України 1996 р., преамбула якої урочисто визначає головні цілі Конституції, реалізовані в ній політико-правові ідеї та слугує основою для тлумачення усього змісту Конституції. Такими ідеями є, зокрема, реалі-

зація усім Українським народом права на самовизначення, забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя, зміцнення громадянської злагоди на землі України, європейська ідентичність Українського народу, розвиток і зміцнення демократичної, соціальної, правової держави. Наслідуючи ідею соціальної справедливості, Конституція надає рівні умови для розвитку кожної особистості, можливості застосування нею своїх здібностей на власну і суспільну користь і водночас — має сприяти задоволенню інтересів усіх соціальних груп і прошарків населення, зміцнення соціальної злагоди та єдності українського народу [3, с. 26—29].

Преамбула Конституції України та відтворене в ст. 1 Конституції України положення «Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава» є головним дорогоказом для галузевих наукових досліджень. Так, теорією процесуального права, зокрема господарського процесуального права, доволі активно опрацьовується проблематика права на справедливий суд в контексті § 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод та практики Європейського Суду з прав людини: «Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення». Право на справедливий судовий розгляд, що гарантується ст. 6 § 1, повинно трактуватися відповідно до Преамбули до Конвенції, яка проголошує верховенство права основною частиною спільної спадщини держав-учасників (див., зокрема, *Brumarescu v. Romania* (Брумареску проти Румунії)). Зауважимо, що вимога судити по справедливості — неупереджено, по совісті та по праву («Справедливістю є віддавати всякому те, на що він має право») також можна вважати частиною української правової традиції, що була закріплена в іншій визначній пам'ятці українського права, — «Правах, за якими судиться малоросійський народ» (1743) [4]²,

¹ Власна правова традиція визначається як лінія правового розвитку, невіддільна від етногенезу, та — одночасно — як стереотип правової поведінки, який у зняттю вигляді містить у собі всю цю лінію розвитку і розглядається як необхідний та конституювальний елемент сутності правової системи [1, с. 54—55, 57].

² Детально це право на справедливий суд регламентувалося Главою 7 «Про суди, суддів та інших персонах до суду приналежних, та про зміст правового порядку в справах судових».

тобто право на справедливий суд також є частиною української правової традиції.

Водночас дискурс про справедливість як засаду регулювання господарських відносин є таким, що лише розпочинається. Серед наукових джерел економіко-правового спрямування останніх років, у яких, зокрема в іншому ракурсі, автори зверталися до засад справедливості в сфері економічних відносин, можна виокремити: колективну монографію «Правове забезпечення дотримання принципу справедливості в управлінні економікою» (2017) [5], колективну монографію «Економічна ефективність vs соціальна справедливість: пріоритети розвитку України на етапі подолання кризи» [6], монографію «Гене́за та функціональна природа принципів у господарському праві» (2020) [7] як першого у сучасній вітчизняній науці господарського права дослідження принципів господарського права крізь призму їхньої економічної основи.

Метою статті є обґрунтування крізь призму української правової традиції аксіологічного значення категорії справедливості як ціннісного інваріанта в правовому регулюванні господарських відносин в Україні в сучасних умовах та іманентності ідей справедливості господарського права.

Результати дослідження. Дискурс ідеї справедливості триває впродовж всієї історії філософської думки, він розгортається, як зазначають дослідники, у площині етики, права та політики і є, по суті, наріжним каменем теорії легітимності (процесу набуття чи надання легітимності соціальним інститутам). Водночас справедливість вважається чи не єдиним мірилом легітимності громадського примусу, права на існування будь-яких соціальних інститутів: від усталених форм співжиття до держави. Саме людське буття, яке містить два виміри — особистий і соціальний — зумовлює виокремлення у феномені справедливості ще з часів Аристотеля суб'єктивної справедливості як однієї з головних чеснот людини й об'єктивної чи політичної, яка стосується інституціональної сфери буття (сім'я, власність, право, держава тощо) [8, с. 11, 215]. Тобто, сама категорія справедливості має ключове значення для легітимності права і є ідеєю права, яка йому *передуює*, адже, за Цельсом, право є місцевцем добра і справедливості (Ульпіан, Д.1.1.1). Реалізація справедливості завжди про-

голошувалася в західній традиції права як месіанський ідеал самого права [9, с. 37].

Об'єктивну справедливість доволі часто іменують також соціальною справедливістю³. У неспеціальному значенні під соціальною розуміється або справедливість, що стосується основної структури суспільства, або загалом будь-яка справедливість, що реалізується в суспільних інститутах і практиках; у неспеціальному значенні соціальна справедливість асоціюється із соціальною державою, що має забезпечити кожному існування, гідне людини. Суб'єктивна справедливість розглядається як добропорядність особи, як спосіб мислення та дій, якщо суб'єкт керується ідеями об'єктивної справедливості навіть тоді, коли позитивне право має прогалини, суперечності або залишає місце його власному розсуду [10, с. 46—48].

У межах однієї статті неможливо заглибитися в зазначені аспекти феномену справедливості, як і зробити огляд практично неосяжного обсягу філософсько-правових досліджень з цієї проблематики, тому предметом уваги буде, головним чином, ціннісний і регулятивний потенціал справедливості, насамперед об'єктивної, у господарському праві. Варто визнати, що цей потенціал тривалий час доволі скептично сприймався навіть у теорії господарського права через оцінність категорії справедливості та, відповідно, через складнощі правореалізаційного характеру. Значною мірою це може бути пояснено традицією юридичного позитивізму, у лоні якої всі галузеві юридичні дослідження, зокрема господарсько-правові, були зосереджені, власне, на законодавчій матерії і залишали поза дужками ціннісні ка-

³ У такому сенсі соціальна справедливість проголошувалася Конституцією Пилипа Орлика, адже Ясновельможний Гетьман «повинен пильно дбати про те, щоб на рядовий і простий народ не поклали надмірних тягарів, утисків і надмірних вимог, бо підштовхувані ними (люди), залишивши свої домівки відходять, як правило, до чужих країв за межі рідної землі, аби полегшити подібні тягарі і шукати життя кращого, спокійнішого і легшого... Встановлюється і оголошується непорушним, що вдови козаків, їхні дружини та діти-сироти, козацькі господарства і (господарства) жінок, чоловіки яких перебувають на війні або на якихось військових службах, не притягуються до жодних обов'язків для простого люду загальних повинностей і не будуть обтяжені сплатою податків» [2, с.22, 24].

тегорії філософії та філософії права, інші соціальні регулятори. Це пояснюється не тільки залишками радянської правової спадщини в правовій системі України (зокрема у сфері професійної свідомості юристів, правовій культурі), але й загальним контекстом протистояння природного права та позитивізму⁴.

Генеральна мета, на досягнення якої спрямоване функціонування системи права України як цілісного утворення, виводиться зі змісту статті 1 Конституції України — це розбудова України як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної, правової держави. Водночас норми окремих галузей права мають конкретні, власні цілі правового регулювання, однак повинні залишатися підпорядкованими генеральній цілі-ідеалу та тлумачитися в її контексті. Господарський кодекс України (далі ГК України) нарівні з іншими кодифікованими актами уособлює галузеву і функціональну спеціалізацію норм, його цілі визначено в преамбулі ГК України (зокрема підвищення соціальної спрямованості суспільного виробництва відповідно до вимог Конституції України, утвердження суспільного господарського порядку в економічній системі України). На думку Д.В. Задихайла, господарському законодавству властива *надмета* — органічно поєднати в єдиному правовому механізмі забезпечення ефективності господарювання за рахунок використання в ньому таких різнорідних правових засобів, що служать досягненню різних за природою суспільних інтересів: публічних і приватних; коротко- та довгострокових; внутрішньо- та зовнішньоекономічних; екологічної безпеки й економічного розвитку тощо [12, с. 178].

⁴ За зауваженням Д. Ллойда у ХІХ сторіччі природне право «здало» свої позиції під натиском непохитної віри в моральний і матеріальний прогрес і твердого переконання в постійному примноженні та розповсюдженні благ цивілізації на все людство загалом. Саме юридичний позитивізм зіграв головну роль у підриві авторитету доктрини природного права, і до цього часу він (позитивізм) асоціюється із запереченням можливості знайти якийсь абсолютний еталон поза самою правовою системою, який би слугував для перевірки дійсності тієї чи іншої норми та, якщо це необхідно, для визнання її неефективною. Позитивіст, навіть дотримуючись певної системи моральних цінностей, може завжди наполягати на тому, що дійсність закону не залежить від його відповідності вимогам моралі [11, с. 102, 126].

У контексті інтеграції України в Європейське співтовариство і з огляду на те, що в сучасній системі джерел права важливе місце посідає практика Європейського Суду з прав людини, в якій формуються нові підходи до правозастосування, важливість модернізації наявних теоретичних положень про засади та принципи господарського права, які є логічним продовженням цих засад, є очевидною. Утім, до цього часу в ГК України як основному акті господарського законодавства ані засади, ані принципи господарського права не закріплено, хоча вони повинні бути основою структури усього господарського права, бути підґрунтям для тлумачення правових норм усіх актів господарського законодавства, для нормотворчої діяльності та слугувати засобом подолання правових колізій і прогалин у господарському праві.

У сучасній правовій теорії вже посіла поважне місце аксіоми думка Конституційного Суду України (далі КСУ) про те, що «верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України... Справедливість — одна з основних засад права, є вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин, одним із загальнолюдських вимірів права. Зазвичай справедливість розглядають як властивість права, виражену, зокрема, в рівному юридичному масштабі поведінки й у пропорційності юридичної відповідальності вчиненому правопорушенню. Справедливе застосування норм права — є передусім, недискримінаційний підхід, неупередженість» (п. 4.1 Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України

(справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 02.11.2004 № 15-рп/2004)⁵.

Оскільки в зазначеній справі № 15-рп/2004 предметом розгляду КСУ була відповідність Конституції України (конституційність) положень ст. 69 Кримінального кодексу України, тобто акта публічного права, у контексті нашого дослідження необхідно виявити, як саме суб'єктивна й об'єктивна (соціальна) справедливість виявляється у господарському праві, якщо вона тільки «зокрема» (за формулюванням КСУ) характеризується рівним юридичним масштабом поведінки та пропорційністю заходів відповідальності⁶.

Можна стверджувати, що ідея справедливості *експліцитно*, явно, виразно закладена в матерію Господарського кодексу України. Незважаючи на відсутність у ГК України як стрижневого акті господарського законодавства норм, що визначали б засади господарського права, таке смислове навантаження виконують положення ст. 5 «Конституційні основи правопорядку

⁵ До ідеї справедливості КСУ звертався і в інших рішеннях. Зокрема, у рішенні у справі за конституційним поданням 48 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пункту 1.17 статті 1, статті 8 Закону України від 21.12.2000 № 2181-III «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами» (справа про податкову заставу) від 24.03.2005 № 2-рп/2005 зазначив, що розмір податкової застави, виходячи із загальних принципів права, повинен відповідати сумі податкового зобов'язання, що забезпечувало б конституційну вимогу справедливості та розмірності. Розмірність як елемент принципу справедливості передбачає встановлення публічно-правового обмеження розпорядження активами платника податків за несплату чи несвоєчасну сплату податкового зобов'язання та диференціювання такого обмеження залежно від розміру несплати платником податкового боргу.

⁶ Можна передбачити і критику з боку опонентів господарського права в тому, що конституційна норма про визнання в Україні дії верховенства права є достатньою для того, щоб поширювати свою дію на всі галузі та інститути права. На наш погляд, такий аргумент доволі вразливий, оскільки, по-перше, наявність норми Конституції не стала перешкодою для того, щоб визначити, наприклад, у ст. 3 Цивільного кодексу України справедливість, добросовісність і розумність як загальні засади цивільного законодавства, а, по-друге, забезпечення вимоги справедливості в певній сфері суспільного життя має досягатися за допомогою відповідного правового інструментарію, властивого певній галузі права.

у сфері господарювання», які пронизані ідеєю справедливості (зокрема стосовно визнання і дії в Україні принципу верховенства права)⁷. Проте саме для досягнення мети господарського законодавства, яка сформульована у преамбулі ГК України, втілення в ГК України ідеї справедливості не може обмежуватися так званою розподільною справедливістю (за зауваженням Дж. Ролза, такого розподілу чогось, що розумово розглядається як вигідне чи не вигідне, але що є насправді лише одним-єдиним випадком застосування концепту справедливості [13, с. 32]).

Важливість утілення в нормах господарського права ідеї справедливості — як суб'єктивної, так, і що важливіше, об'єктивної, зумовлюється сутністю відносин, які регулюються цими нормами. На противагу суто приватним цивільним відносинам (особистим немайновим та майновим відносинам, заснованим на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їхніх учасників відповідно до ч. 1 ст. 1 Цивільного кодексу України (далі ЦК України), так і суто публічно-правовим відносинам, заснованим на засадах влади-підпорядкування, об'єктом господарсько-правового регулювання є складна система правовідносин, визначених в ст. 3 ГК України. У сучасній літературі визнано, що ключовим об'єктом господарсько-правового регулювання є власне го-

⁷ У сучасній господарсько-правовій літературі Т.А. Лавренюк висловлено думку про те, що соціальна справедливість належить до загальних принципів правової політики (поряд із науковою обґрунтованістю, реалістичністю, зумовленістю потребами розвитку суспільства, передбачуваністю, легітимністю, демократичним характером, ефективністю, системністю, відповідністю правової політики національно-культурним традиціям народу та його суспільним цінностям). Не заперечуючи важливість виокремлення загальних принципів правової політики як керівних визначальних положень щодо цілей, засобів і результатів господарсько-правового впливу на економічні відносини, що мають бути покладені в основу нормотворчої та правозастосовної діяльності держави стосовно відносин сфери господарювання, а також того, що за допомогою господарсько-правової політики держава повинна розробляти алгоритм дій для послідовного впливу на правовідносини у сфері господарювання, встановлюючи певний правовий господарський порядок [7, с. 75, 175], вважаємо, що включення соціальної справедливості в цей довгий перелік принципів правової політики держави до певної міри розмиває її аксіологічний статус як першоджерела та мірила права.

сподарська діяльність суб'єкта, але взята в системі координат функціонування ринку як визначеної форми економічної координації (системи відносин), у якій діяльність суб'єкта господарювання розглядається в контексті багатьох типів господарсько-правових відносин (із контрагентами, інвесторами, споживачами, суб'єктами організаційно-господарських повноважень у режимі свободи підприємництва, свободи конкуренції, свободи ціноутворення та економічного плюралізму) [14, с. 6]. Закцентуємо на тому, що із «горизонтальним зрізом» господарських відносин поєднуються організаційно-господарські відносини, які складаються між суб'єктами господарювання та суб'єктами організаційно-господарських повноважень у процесі управління господарською діяльністю, і ці останні не тотожні адміністративним та іншим відносинам управління за участі суб'єктів господарювання⁸. Ми погоджуємося із тим, що ознакою соціальної держави слід визнати забезпечення дотримання принципу справедливості у процесі управління економікою [курсив наш — О.Б.], розроблення та реалізації ключових напрямів економічної політики, зокрема у бюджетній та податковій сферах; принцип справедливості має стати основним критерієм визначення порядку та способів здійснення розподілу суспільних ресурсів, основою для збалансування публічних і приватних інтересів держави, територіальних громад і суб'єктів господарювання [5, с. 4].

Оскільки до майново-господарських зобов'язань, які регулюються ЦК України з урахуванням особливостей, передбачених ГК України, застосовуються положення ЦК України (ч. 1 ст. 175 ГК України), у сфері господарювання свій регулятивний потенціал мають виявляти

⁸ Ідеї єдності господарських відносин відповідає і ключовий метод господарського права, яким, на думку Г.Л. Знаменського, є господарський правовий порядок — панівний у суспільстві уклад матеріального виробництва, заснований на положеннях Конституції, нормах права, нормах моралі та народних звичаях і традиціях, схвалених вищою законодавчою владою стратегічних економічних рішень, що забезпечують гармонізацію приватних і публічних інтересів, стимулюючих ріст матеріального добробуту народу. Цей метод здатний інтегрувати всі інші методи і полягає у рівному підпорядкуванні цьому порядку усіх суб'єктів господарської діяльності [15, с. 26].

такі загальні засади цивільного законодавства, як справедливість, добросовісність і розумність (п. 6 ст. 3 ЦК України), що є уособленням, як це вбачається з аналізу наукових джерел та судової практики, саме суб'єктивної справедливості як добросовісності учасників цивільних відносин.

У літературі звертається увага на те, що в підсумку тривалої наукової дискусії в цивілістиці сформовано позицію про *змістовне ототожнення* принципів цивільного регулювання та засад цивільного законодавства, визначених у нормах ст. 3 ЦК України, які (норми) є абсолютно імперативними відправними цивільно-правовими нормами, що слугують меті створення певної загальнообов'язкової для суб'єктів цивільного права моделі поведінки [16, с. 370, 473]. Сформульований як тріада принцип справедливості, добросовісності та розумності, на думку С.О. Погрібного, має першочергове значення саме для регулювання договірних цивільних відносин, і діяльність суб'єктів (держави чи самих учасників договірних цивільних відносин) має відповідати усім трьом вимогам одночасно: і справедливості, і розумності, і добросовісності [17, с. 12].

У сучасній судовій практиці, завдяки правовим позиціям Касаційного цивільного суду в складі Верховного Суду склалися певні підходи до тлумачення норми пункту 6 ст. 3 ЦК України, які застосовуються наразі як у цивільному, так і господарському судочинстві. У постановках Великої Палати Верховного Суду (далі ВП ВС) також неодноразово зазначалось, що загальні засади (принципи) цивільного права мають фундаментальний характер й інші джерела правового регулювання, насамперед акти цивільного законодавства, мають відповідати змісту загальних засад; це виявляється і в тому, що загальні засади (принципи) є за своєю суттю нормами прямої дії, «водночас закріплені законодавцем принцип можливості обмеження свободи договору в силу загальних засад справедливості, добросовісності, розумності може бути застосований і як норма прямої дії, як безпосередній правовий засіб врегулювання прав та обов'язків у правовідносинах»⁹. У судове правозастосування вже

⁹ Див., наприклад, Постанову ВП ВС від 18.03.2020 у справі № 902/417/18, Постанову КЦС ВС від 16.05.2018 у справі № 449/1154/14, Постанову КЦС ВС від 07.10.2020 у справі № 450/2286/16-ц.

увійшла «формула» добросовісності як певного стандарту поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення, але, і це примітно, дати подібну дефініцію виявилось для справедливості набагато складніше, і у практиці ВП ВС на цей час, подібно до добросовісності, вона не визнана.

На наш погляд, «цементування» справедливості разом із добросовісністю та розумністю в один принцип (і тим більше в поєднанні в процесі правозастосування із принципом свободи договору) щонайменше збіднює регулятивні можливості справедливості, її ціннісний потенціал як засади права, потенційно закладає підґрунтя для конкуренції принципів та, відповідно, обмежень їхньої дії. І це практично не залишає місця для розкриття об'єктивної (інституціональної) справедливості в цивільному праві, в якому на найвищий п'єдестал піднесено автономність суб'єктів¹⁰.

Можна звернути увагу також на те, що у міжнародних правових актах, що призначені для регулювання договірних відносин, ступінь використання категорії «справедливість» є різним (в Модельних правилах *DCFR* (Проект Спільних точок зору) вона є основним принципом, а в Принципах європейського договірного права взагалі немає), водночас широко застосовуються категорії «добросовісність» та «розумність» (зокрема у Принципах УНІДРУА). Виваженою є позиція І.А. Діковської, яка, досліджуючи принципи правового регулювання міжнародних приватних договірних зобов'язань, зазначає, що розумність, добросовісність та справедливість *взаємно впливають* одна на одну [курсив наш — *О.Б.*]. Так, розумність обмежується добросовісністю, тобто інтелектуальні міркування учасника правовідносин не повинні призводити до дій чи без-

діяльності, які наносять шкоду іншим особам; добросовісність виражається через стандарт розумності, оскільки у багатьох випадках неможливо встановити, чим насправді керувалась певна особа, через що правозастосовні органи повинні визначити, як би вчинили інші особи, перебуваючи у подібних обставинах, маючи аналогічний досвід і діючи обачливо та турботливо. Справедливість же є метою права і мірилом застосування усіх правових важелів, охоплюючи правові принципи, вона є зовнішньою оцінкою добросовісності та зовнішнім обмежувачем розумності [19, с. 247—257].

Окреслюючи як окремий напрям наукових досліджень реалізацію соціальної справедливості в економіці України та господарському законодавстві, зазначимо, що особлива роль держави, яка є суверенною та незалежною, демократичною, соціальною, правовою, проголошена статтею 1 Конституції України¹¹.

Конституційний Суд України в різний час звертав увагу на те, що:

- «Україна як соціальна держава визнає людину найвищою соціальною цінністю, розподіляє суспільне багатство згідно з принципом соціальної справедливості та піклується про зміцнення громадянської злагоди у суспільстві.

Основними завданнями соціальної держави є створення умов для реалізації соціальних, культурних та економічних прав людини, сприяння самостійності і відповідальності кожної особи за свої дії, надання соціальної допомоги тим громадянам, які з незалежних від них обставин не можуть забезпечити достатній рівень життя для себе і своєї сім'ї.

Згідно з Конституцією України держава забезпечує соціальну спрямованість економіки (ч. 4 ст. 13), що є основою для реалізації со-

¹⁰ У такому контексті тим більше поверхневими є твердження про абсолютний примат ЦК України, про те, що статус ЦК України не вичерпується лише приватноправовою сферою, що ЦК є «конституцією» громадянського суспільства та *«de lege ferenda»* вся [курсив наш — *О.Б.*] правова система України мала б будуватися на підставі та з урахуванням положень ЦК України... [і це] стосується не лише приватного, а й у багатьох випадках публічного права, положення якого повинні логічно узгоджуватися з основним цивільно-правовим нормативним актом України» [18, с. 55].

¹¹ Одним із перших конституційних актів, в якому було закріплено соціальну спрямованість ринкової економіки, що має бути створена в Україні, став Конституційний договір від 08.06.1995, укладений між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до ухвалення нової Конституції України, який фактично відіграв роль альтернативної форми внесення змін до Конституції України: закон гарантує рівний захист усіх форм власності, соціальну спрямованість ринкової економіки (ч. 4 ст. 5 Договору).

ціальних прав громадян, зокрема на соціальний захист та достатній життєвий рівень»¹²;

- «Згідно з Конституцією України ознаками України як соціальної держави є соціальна спрямованість економіки, закріплення та державні гарантії реалізації соціальних прав громадян, зокрема їх прав на соціальний захист і достатній життєвий рівень (ст. 46, 48), тощо. Це зобов'язує державу відповідним чином регулювати економічні процеси, встановлювати і застосовувати справедливі та ефективні форми перерозподілу суспільного доходу з метою забезпечення добробуту всіх громадян»¹³;

- «додержання конституційних принципів соціальної і правової держави, верховенства права (ст. 1 ч. 1 ст. 8 Основного Закону України) обумовлює здійснення законодавчого регулювання суспільних відносин на засадах справедливості та розмірності з урахуванням обов'язку держави забезпечувати гідні умови життя кожному громадянину України»¹⁴.

Водночас, як зазначають дослідники, панівний у національній економічній і правовій системах підхід до перерозподілу доходів не здатен забезпечити дотримання соціальної спра-

ведливості, соціально-економічні нерівності не є обґрунтованими та доцільними, якщо розглядати їх через призму доктрини теорії справедливості, держава ж поступово обирає вектор поглиблення економічних і соціальних диспропорцій між багатим та менш заможним населенням; до того ж і Конституційний Суд України, надаючи тлумачення норм Конституції та законів України з питань реалізації соціальних прав громадян України, у низці рішень висловлює протилежні позиції щодо розуміння підстав обмеження чи скасування прав і свобод людини і громадянина [20, с. 75—80]. Проблема викривлення соціальної справедливості ґрунтовно розкрита в Національній доповіді «Україна: шлях до консолідації суспільства» [21].

Основні напрями та форми участі держави і місцевого самоврядування у сфері господарювання визначені в Главі 2 ГК України, важливість модернізації яких відповідно до найкращих світових практик та інвестиційних стимулів, як і модернізації Господарського кодексу України загалом, втілилася в Концепцію модернізації господарського законодавства України [22, с. 106—111]. Виконання державою своїх обов'язків неможливо без використання відповідних правових засобів, які приватному праву не властиві. У цивілістичній доктрині, як відомо, традиційно критично оцінюється регулювальний вплив держави на економіку. Не можна не звернути уваги на те, що аргументом «проти» регулювального впливу держави на економіку наводяться висловлювання, зокрема представників австрійської економічної школи (Ф. фон Гаєка, Л. фон Мізеса) [23, с. 70—72]. Жодним чином не заперечуючи масштабність постатей Людвіга фон Мізеса та його учня Фрідріха фон Гаєка (до того ж лауреата Нобелівської премії з економіки 1974 р.), об'єктивності заради зазначимо, що ідеї цих видатних економістів закладено в основу філософії лібертаріанства з його осучасненою ідеєю *laissez-faire* (невтручання держави в економіку). Питання про те, чи може народ України дозволити стати своїй державі «мінімальною», могло перебувати в сфері особистих уподобань дослідників (однак Конституція України простору для таких ідей залишала небагато), але після початку агресії РФ проти України в 2014 р. та широкомасштабного вторгнення 24.02.2022 воно, на наш погляд, не має права на існування.

¹² Пункт 2.1 мотивувальної частини рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням правління Пенсійного фонду України щодо офіційного тлумачення положень статті 1, частин першої, другої, третьої статті 95, частини другої статті 96, пунктів 2, 3, 6 статті 116, частини другої статті 124, частини першої статті 129 Конституції України, пункту 5 частини першої статті 4 Бюджетного кодексу України, пункту 2 частини першої статті 9 Кодексу адміністративного судочинства України в системному зв'язку з окремими положеннями Конституції України від 25.01.2012 № 3-рп/2012.

¹³ Абз. 3 пп. 4.1 п. 4 мотивувальної частини рішення Конституційного суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин першої, другої статті 2 Закону України «Про розмір внесків на деякі види загальнообов'язкового державного соціального страхування» (справа про надання допомоги по тимчасовій непрацездатності) від 17.03.2005 № 1-рп/2005.

¹⁴ Абз. 8 пп. 2.1 п. 2 мотивувальної частини рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 49 народних депутатів України, 53 народних депутатів України і 56 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 розділу VII «Прикінцеві положення» Закону України «Про Державний бюджет України на 2011 рік» від 26.12.2011 № 20-рп/2011.

Звісно ж, йдеться про правову державу, що не протиставляється громадянському суспільству, але як легітимний соціальний інститут сама обмежує себе правом. Не вдаючись до полеміки з цього питання, з огляду на мету нашого дослідження обмежимося констатацією беззаперечного: правове забезпечення соціальної ринкової економіки ніколи не входило до мети цивільного законодавства, яка загалом не визначена як така в Цивільному кодексі України¹⁵. Проблема розуміння необхідності та правових форм державного господарювання відноситься до числа тих, що особливо загострюються в період соціальних трансформацій у суспільстві. Проте в будь-який час держава повинна вирішувати завдання: 1) виконання «загальних справ» у суспільстві; 2) упорядкування відносин в асиметричному суспільстві, яке характеризується економічною нерівністю його членів. Якщо для цивільного права наріжним каменем є юридична (формальна) рівність сторін, то для господарського права принципово важливим стає згладжування фактичної (економічної) нерівності учасників відносин та забезпечення диференційованої рівності, яка в філософсько-правовому аспекті означає таке: усі, хто знаходяться в однаковому становищі, мають рівні права, свободи та обов'язки і є рівними перед законом і судом, *але* права, свободи й обов'язки є різними, коли право 1) враховує розумні й об'єктивні відмінності між особами або 2) створює тимчасові сприятливі умови для певної категорії осіб з метою компенсації наяв-

¹⁵ Натомість у Концепції оновлення Цивільного кодексу України [24] йдеться про формування на суто приватноправових засадах реальної й ефективної ринкової економіки як невід'ємної складової громадянського суспільства та євроінтеграційної спрямованості всіх компонентів суспільства.

ної фактичної нерівності [25]. У традиціях же української філософської спадщини — це реалізація славновідомого вислову Г. Сковороди «нерівна всім рівність»¹⁶.

Висновки. У межах цього дослідження виявилось можливим лише окреслити глибину проблеми реалізації справедливості як основоположної засади права в господарському праві України. Можна констатувати, що українське суспільство здавна мало потужний запит на справедливість, і цей запит був однією з головних рушійних сил усіх трьох революцій доби Незалежності (Революції на граніті 1990 р., Помаранчевої революції 2004 р., Революції Гідності 2013—2014 рр.). В умовах війни з РФ за незалежність, коли народ України величезною ціною виборює свій європейський цивілізаційний вибір, та повоєнний час з його величезними викликами та глибиною економічної прірви, в науці господарського права мають бути розширені горизонти наукових пошуків крізь призму справедливості як основоположної засади права, її втілення в усіх інститутах господарського законодавства. Господарський кодекс має розвивати ідеологію Конституції щодо України як соціальної правової держави, яка відповідає перед людиною за свою діяльність. Виконання державою своїх обов'язків перед суспільством неможливо без використання відповідних правових засобів, які виходять за межі приватного права, а сама ідея справедливості має бути розвинена в усіх підгалузях і правових інститутах господарського права.

¹⁶ Далі рос. мовою: «Бог подобен Фонтану, наполняющему различные сосуды по их вместности. Над Фонтаном надпись сия: «НЕ РАВНОЕ ВСЕМ РАВЕНСТВО». Льются из разных трубок разные Токи в разные Сосуды, вокруг Фонтана стоящие. Меньший сосуд менее имеет. Но в том равен есть большему, что равно есть полный» [26, с. 669].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Лобода Ю.П. Правова традиція українського народу як соціальна цінність: до питання про засади комплексного дослідження. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. № 40. С. 54—59.
2. Пакти й конституції законів та вольностей Війська Запорозького. В кн.: Конституції і конституційні акти України. Історія і сучасність. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Київ, 2001. С. 8—30.
3. Коментар до Конституції України. Київ: Інститут законодавства Верховної Ради України, 1996. 376 с.
4. Права, за якими судиться малоросійський народ. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Київ, 1997. 547 с.
5. Правове забезпечення дотримання принципу справедливості в управлінні економікою. Під заг. ред. В.А. Устименка. НАН України, Інститут економіко-правових досліджень. Київ, 2017. 156 с.
6. Економічна ефективність vs соціальна справедливість: пріоритети розвитку України на етапі подолання кризи. НАН України, Секція суспільних і гуманітарних наук. Київ, 2019. 350 с.
7. Лавренюк Т.А. Генеза та функціональна природа принципів у господарському праві. Харків: Право, 2020. 200 с.
8. Тур М.Г. Некласичні моделі легітимації соціальних інститутів. Київ: ПАРАПАН, 2006. 396 с.
9. Берман Г. Дж. Западная традиция права: эпоха формирования. Пер. с англ. 2-е изд. Москва: Изд-во МГУ: Издательская группа ИНФРА М — НОРМА, 1998. 624 с.
10. Погребняк С.П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика). Харків: Право, 240 с.
11. Ллойд Д. Идея права. Москва: ЮГОНА, 2002. 416 с.
12. Задохайло Д.В. Кодифікація інноваційного законодавства: окремі концептуально-правові підходи. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2010. № 4. С. 177—185.
13. Ролз Дж. Теорія справедливості. Пер. з англ. О. Мокровольский. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. 822 с.
14. Остапенко Ю.І. Розвиток господарського законодавства України: систематизація та вимога змістовної модернізації: автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.04. Харків, 2021. 43 с.
15. Знаменський Г.Л. Новое хозяйственное право. Избранные труды: сб. науч. трудов. Київ: Юрінком Інтер, 2012. 488 с.
16. Романюк Я.М. Застосування цивільно-правових норм у цивільному судочинстві України (питання теорії і практики). Київ: Юрінком Інтер, 2016. 536 с.
17. Погрібний С.О. Механізм та принципи регулювання договірних відносин у цивільному праві України: автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2009. 36 с.
18. Погрібний С.О. Механізм та принципи регулювання договірних відносин у цивільному праві України. Київ: Правова єдність, 2009. 304 с.
19. Діковська І.А. Принципи регулювання міжнародних приватних договірних зобов'язань. Київ: Юрінком Інтер, 2014. 464 с.
20. Господарське законодавство України: перспективи модернізації на засадах сталого розвитку. Під заг. ред. В.А. Устименка. НАН України; Інститут економіко-правових досліджень. Київ, 2019. 320 с.
21. Україна: шлях до консолідації суспільства: національна доповідь. Ред. кол.: С.І. Пирожков, Ю.П. Богуцький, Е.М. Лібанова, О.М. Майборода та ін. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. Київ, 2017. 336 с.
22. Науково-експертний висновок до Концепції оновлення Цивільного кодексу України: брошура. під заг. ред. В.А. Устименка. НАН України, ДУ «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Мамутова НАН України». Київ, 2021. 112 с.
23. Харитонов Є.О. Нариси теорії цивілістики (поняття та концепти). Одеса: Фенікс, 2008. 464 с.
24. Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ: АртЕк, 2020. 128 с.
25. Погребняк С.П. Основоположні принципи права: автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2009. 36 с.
26. Сковорода Григорій. Повна академічна збірка творів. За ред. Леоніда Ушкалова. Харків; Едмонтон; Торонто: Майдан; Видавництво Канадського Інституту Українських Студій, 2011. 1400 с.

Надійшла 12.08.2022

REFERENCES

1. Loboda Yu.P. Pravova tradytsiia ukrainskoho narodu yak sotsialna tsinnist: do pytannia pro zasady kompleksnoho doslidzhennia. *Aktualni problemy derzhavy i prava*. 2008. No. 40. P. 54-59 [in Ukrainian].
2. Pakty u konstytutsii zakoniv ta volnostei Viiska Zaporozkoho. V kn.: Konstytutsii i konstytutsiini akty Ukrainy. Istorii i suchasnist. In-t derzhavy i prava im. V.M. Koretskoho NAN Ukrainy. Kyiv, 2001. P. 8-30 [in Ukrainian].
3. Komentar do Konstytutsii Ukrainy. Kyiv: Instytut zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy, 1996. 376 p. [in Ukrainian].
4. Prava, za yakymy sudytsia malorosiiskyi narod. In-t derzhavy i prava im. V.M. Koretskoho NAN Ukrainy. Kyiv, 1997. 547 p. [in Ukrainian].
5. Pravove zabezpechennia dotrymanna pryntsypu spravedyvosti v upravlinni ekonomikoii. Pid zah. red. V.A. Ustymenka. NAN Ukrainy, Instytut ekonomiko pravovykh doslidzhen. Kyiv, 2017. 156 p. [in Ukrainian].

6. Ekonomichna efektyvnist vs sotsialna spravedlyvist: priorytety rozvytku Ukrainy na etapi podolannia kryzy. NAN Ukrainy, Sektsiia suspilnykh i humanitarnykh nauk. Kyiv, 2019. 350 p. [in Ukrainian].
7. Lavreniuk T.A. Geneza ta funktsionalna pryroda pryntsyv u hospodarskomu pravi. Kharkiv: Pravo, 2020. 200 p. [in Ukrainian].
8. Tur M.H. Neklasychni modeli lehitymatsii sotsialnykh instytutiv. Kyiv: PARAPAN, 2006. 396 p. [in Ukrainian].
9. Berman G. Dzh. Zapadnaja tradicija prava: epoha formirovaniya. Per. s angl. 2-e izd. Moscow: Izd-vo MGU: Izdatel'skaja gruppa INFRA M — NORMA, 1998. 624 p. [in Russian].
10. Pohrebniak S.P. Osnovopolozhni pryntsyvy prava (zmistovna kharakterystyka). Kharkiv: Pravo. 240 p. [in Ukrainian].
11. Lloid D. Ideja prava. Moscow: "JuGONA", 2002. 416 p. [in Russian].
12. Zadykhailo D.V. Kodyfikatsiia innovatsiynoho zakonodavstva: okremi kontseptualno-pravovi pidkhody. *Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy*. 2010. No. 4. P. 177-185 [in Ukrainian].
13. Rolz Dzh. Teoriia spravedlyvosti. Per. z anhł. O. Mokrovolskyi. Kyiv: Vyd-vo Solomii Pavlychko "Osnovy", 2001. 822 p. [in Ukrainian].
14. Ostapenko Yu.I. Rozvytok hospodarskoho zakonodavstva Ukrainy: systematyzatsiia ta vymoha zmistovnoi modernizatsii: avtoref. dys. ... d-ra. yuryd. nauk: 12.00.04. Kharkiv, 2021. 43 p. [in Ukrainian].
15. Znamens'kij G.L. Novoe hozhajstvennoe pravo. Izbrannye trudy: sb. nauch. trudov. Kyiv: Jurinkom Inter, 2012. 488 p. [in Russian].
16. Romaniuk Ya.M. Zastosuvannia tsyvilno-pravovykh norm u tsyvilnomu sudochynstvi Ukrainy (pytannia teorii i praktyky). Kyiv: Yurinkom Inter, 2016. 536 p. [in Ukrainian].
17. Pohribnyi S.O. Mekhanizm ta pryntsyvy rehuliuвання dohovirnykh vidnosyn u tsyvilnomu pravi Ukrainy: avtoref. dys. ... d-ra. yuryd. nauk: 12.00.03. Kyiv, 2009. 36 p. [in Ukrainian].
18. Pohribnyi S.O. Mekhanizm ta pryntsyvy rehuliuвання dohovirnykh vidnosyn u tsyvilnomu pravi Ukrainy. Kyiv: Pravova yednist, 2009. 304 p. [in Ukrainian].
19. Dikovska I.A. Pryntsyvy rehuliuвання mizhnarodnykh pryvatnykh dohovirnykh zoboviazan. Kyiv: Yurinkom Inter, 2014. 464 p. [in Ukrainian].
20. Hospodarske zakonodavstvo Ukrainy: perspektyvy modernizatsii na zasadakh staloho rozvytku. Pid zah. red. V.A. Ustymenka. Kyiv: NAN Ukrainy; Instytut ekonomiko-pravovykh doslidzhen, 2019. 320 p. [in Ukrainian].
21. Ukraina: shliakh do konsolidatsii suspilstva: natsionalna dopovid. Red. kol.: S.I. Pyrozhhkov, Yu.P. Bohutskyi, E.M. Libanova, O.M. Maiboroda ta in. Instytut politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy. Kyiv, 2017. 336 p. [in Ukrainian].
22. Naukovo-ekspertnyi vysnovok do Kontseptsii onovlennia Tsyvilnogo kodeksu Ukrainy: broshura. pid zah. red. V.A. Ustymenka. NAN Ukrainy, DU "Instytut ekonomiko-pravovykh doslidzhen imeni V.K. Mamutova NAN Ukrainy". Kyiv, 2021. 112 p. [in Ukrainian].
23. Kharytonov Ye.O. Narysy teorii tsyvilistyky (poniattia ta kontsepty). Odesa: Feniks, 2008. 464 p. [in Ukrainian].
24. Kontseptsiiia onovlennia Tsyvilnogo kodeksu Ukrainy. Kyiv: ArtEk, 2020. 128 p. [in Ukrainian].
25. Pohrebniak S.P. Osnovopolozhni pryntsyvy prava: avtoref. dys. ... d-ra. yuryd. nauk: 12.00.01. Kharkiv, 2009. 36 p. [in Ukrainian].
26. Skovoroda Hryhorii. Povna akademichna zbirka tvoriv. Za red. prof. Leonida Ushkalova. Kharkiv; Edmonton; Toronto: Maidan; Vydavnytstvo Kanadskoho Instytutu Ukrainskykh Studii, 2011. 1400 p. [in Ukrainian].

Received 12.08.2022

O.A. Belianevych

Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine
orcid.org/0000-0002-2590-2807

THE IDEA OF JUSTICE IN ECONOMIC LAW

Through the prism of the Ukrainian legal tradition, the article substantiates the axiological importance of the category of justice as a value invariant in the legal regulation of economic relations in Ukraine in modern conditions and the immanence of ideas of justice in Economic law. Attention is drawn to the fact that Ukraine has its own legal tradition, which is historically deeply rooted in the European legal tradition and inherited by the Constitution of Ukraine of 1996. The declaration of the principle of the Rule of Law in Ukraine, which is an element of the common heritage of the member states of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, determines the fundamental value status of the idea of justice in the legal system of modern Ukraine. The general purpose of the functioning of the legal system of Ukraine is derived from the content of Article 1 of the Constitution of Ukraine — it is the development of Ukraine as a sovereign, independent, democratic, social, legal state. Attention is drawn to the fact that until now neither the foundations nor the principles of Economic law have been fixed in the Economic Code of Ukraine as the main act of economic legislation, although they should form the basis of the structure of all acts of economic legislation, be the basis for the interpretation of legal norms of all acts of economic legislation in the

rulemaking and serve as a mean of overcoming legal conflicts and gaps in Economic law, including through the prism of justice. It is determined that the idea of justice — both in the subjective (as the integrity of a person) and objective meaning (as social justice) is already explicitly included in the normative substance of the Economic Code. The importance of the implementation of the idea of social justice in the norms of Economic law is determined by the essence of the relations that are regulated by these rules. In contrast to purely civil relations as the subject of regulation of the Civil Code of Ukraine, as well as purely public legal regulations based on the principles of power — subordination, the object of economic legal regulation is a complex system of relations defined in Article 3 of the Economic Code. Such general foundations of civil legislation as justice, good faith and reasonableness (Clause 6 of Article 3 of the Civil Code), which embody subjective justice as the integrity of participants of civil relations, should show their regulatory potential in the economic sphere. Attention is drawn to the fact that legal support of the social market economy has never been part of the goal of civil legislation, which (the goal) is not generally defined in the Civil Code. The implementation of social justice in the economy of Ukraine and Economic law is determined by the declaration of Ukraine as a social state, accordingly, the economic function of the social state should be ensured by Economic law. The article supports the scientific position that the feature of the social state is ensuring the compliance with the principle of justice in the process of managing the economy. The problem of understanding the necessity and legal forms of state management is among those that are especially acute in the period of social transformations in the society. However, at any time, the state shall solve the task of performing “general affairs” in the society and regulating relations in an asymmetric society, which is characterized by economic inequality of its members. If the cornerstone for Civil law is the legal (formal) equality of the parties, then for Economic law it is fundamentally important to smooth out the actual (economic) inequality of the participants of economic relations and to ensure differentiated equality. It is concluded that it is impossible for the state to fulfil its obligations to the society without the use of appropriate legal means that go beyond private law, and the very idea of justice shall be developed in all sub-branches and legal institutes of Economic law.

Keywords: Ukrainian legal tradition, Rule of Law, subjective justice, social justice, principles of Economic law, social state, economic sphere.